

Stanisław TUREK,
Małgorzata MUCHA-PACHOLEWSKA,
Danuta BARON-HANKE

Instytut Metali Nieżelaznych
Politechnika Śląska

ODZYSKIWANIE METALI UŻYTECZNYCH ZE SZLAMÓW CYNOWO-OŁOWIOWYCH

Streszczenie. Proponowana w pracy metoda polega na wzbogacaniu badanych szlamów w cynę i ołów poprzez wyługowanie z nich miedzi i cynku przy użyciu roztworu kwasu fluorokrzemowego jako czynnika ługującego. Podstawowe parametry ługowania: m_1/m_s 1:10; T 293 - 343 K, $\eta = 3,6 \cdot 10^{-3} - 28,8 \cdot 10^3$ s. Pozostałość po ługowaniu o podwyższonej zawartości cyny i ołowiu przetwarzano w warunkach redukcyjnych, a następnie poddawano rafinacji elektrolitycznej uzyskując stop w gatunku LC 30. Podstawowe parametry rafinacji elektrolitycznej: temp. 313 K, gęstość prądu 600 A/m², cykl anodowy 259 200s.

1. Wprowadzenie do zagadnienia

W Zakładach Hutniczo-Przetwórczych Metali Nieżelaznych "Hutmen" we Wrocławiu złomy i stopy miedzi przetwarzają się w piecu szybowym. W procesie tym otrzymuje się, obok miedzi szybowej, żużel i pyły filtrowe. Skład chemiczny pyłów filtrowych jest następujący: 57-65% Zn, 2-5% Cu, 2-6% Sn, 4-10% Pb. W skład szlamów wchodzi także składniki żużlotwórcze. Wysoka zawartość cynku w tym odpadzie spowodowała, że w ZHPMN "Hutmen" we Wrocławiu opracowano i wdrożono technologię przerobu pyłów filtrowych na siarczan cynku. W wyniku ługowania tych pyłów kwasem siarkowym otrzymuje się roztwór siarczanu cynku oraz szlam cynowo-ołowiowy. W skali roku powstaje 400-500 ton szlamów zawierających około 50 ton cyny.

Analiza statystyczna analiz chemicznych wykazała, że średni skład chemiczny szlamów przedstawia się następująco:
8-15% Sn, 10-30% Pb, 8-15% Cu, 5-14% Zn, 0-1,5% Fe, 0,1-0,3% Sb,
ok. 0,03% As, ok. 0,04% Bi, 0,5-7% Cl i 35-40% H₂O.
W celu określenia składu fazowego tych szlamów przeprowadzono analizę rentgenowską na dyfraktometrze firmy "JEOL". Stwierdzono, że ołów, cynk, cyna i miedź występują w nich w postaci następujących połączeń:

Pb - PbSO_4 , $2\text{PbO} \cdot \text{SiO}_2$

Zn - ZnSO_4 , ZnO

Sn - SnO , SnS_2 , SnO_2

Cu - CuSO_4 , CuS

Pozostałe metale, takie jak arsen, antymon i żelazo, tworzą fazy nieidentyfikowalne rentgenograficznie ze względu na niską zawartość tych metali w szlamach.

2. Propozycje sposobu utylizacji szlamów cynowo-ołowiowych

Rozpatrując zagadnienie racjonalnego odzysku metali ze szlamów brano pod uwagę ich skład chemiczny fazowy.

Jak wynika z przedstawionych danych, ołów występuje w szlamie w postaci połączeń nie roztwarzających się w kwasach i nierozpuszczalnych, a cyna w związkach, z których tylko SnO reaguje z kwasami. Pozostałe dwa metale główne, tzn. cynk i miedź, tworzą związki reagujące z kwasami. Zaproponowano więc jako metodę utylizacji tych materiałów ich wstępne żugowanie celem rozdzielenia ołowiu i cyny od cynku i miedzi. Zwłaszcza ważny jest rozdział cyny i cynku. Jako czynnik żugujący zastosowano kwas fluorokrzemowy.

Szlam cynowo-ołowiowy zastosowany do badań miał następujący skład chemiczny: 11,10% Pb, 9,39% Sn, 9,55% Zn, 18,54% Cu, 1,25% Fe, 0,02% Al, 0,06% Cd, 6,13% SiO_2 , 0,54% CaO, 0,008% Sb, 0,05% As, 35,50% H_2O , i 7,10% S.

3. Aparatura i metodyka badań

Żugowanie szlamów cynowo-ołowiowych prowadzono w żugownikach o pojemności 1 dm^3 w warunkach dynamicznych. Całość ogrzewano na łaźni wodnej. Jako czynnik żugujący stosowano 1 m roztwór kwasu fluorokrzemowego. Po zakończeniu procesu żugowania roztwór sączono. Osad na sączku przemywano 0,5 m roztworem H_2SiF_6 . Roztwór i przesącz po przemyciu analizowano na zawartość Zn, Sn, Pb i Cu metodą absorpcji atomowej. Osad po wysuszeniu w suszarce w temperaturze 378 K kierowano do przetopu na stop Pb-Sn. Natomiast z roztworu przez cementację pyłem cynkowym wydzielano gąbkę miedziowo-cynową.

Badania nad roztwarzaniem szlamu Sn-Pb w kwasie fluorokrzemowym prowadzono wg schematu całkowitego eksperymentu czynnikowego 2^3 (8 doświadczeń) plus trzy równoległe doświadczenia w punkcie centralnym planu. Zmiennymi wejściowymi były:

[3] - czas żugowania szlamu Sn-Pb s ,

[T] - temperatura procesu żugowania K ,

$\frac{m_1}{m_s}$ - stosunek faz masy fazy ciekłej do fazy stałej (stosunek masy roztworu kwasu do masy szlamu).

W niniejszej pracy badano wpływ wymienionych czynników na stopień wyługowania cynku, cyny, miedzi i ołowiu. Stopień wyługowania poszczególnych metali określano ze wzoru:

$$U_{Me} = \frac{100 \cdot V_R \cdot C_{MeR} + V_P \cdot C_{MeP}}{m_S \cdot \% Me} \cdot 100\% \quad (1)$$

gdzie:

U_{Me}	- stopień wyługowania poszczególnych metali	[%],
V_R	- objętość roztworu po ługowaniu	[dm ³],
V_P	- objętość roztworu płuczącego	[dm ³],
C_{MeR}	- stężenie metalu w roztworze po ługowaniu	[g/dm ³],
C_{MeP}	- stężenie metalu w roztworze płuczącym	[g/dm ³],
m_S	- masa szlamu	[g],
% Me	- zawartość danego metalu w szlamie	[%].

Dla zależności:

$$U_{Me} = F \left[\mathcal{F}, T, \frac{m_1}{m_s} \right] \quad (2)$$

ustalono następujący obszar poszukiwań:

$$3,6 \cdot 10^3 \leq \mathcal{F} = x_1 \leq 28,8 \cdot 10^3$$

$$293 \leq T = x_2 \leq 343$$

$$1 \leq \frac{m_1}{m_s} = x_3 \leq 10$$

Punkt centralny wynosił: $x_1^0 = 16,2 \cdot 10^3$; $x_2^0 = 318$; $x_3^0 = 5,5$

Kroki próbne wynosiły: $\Delta x_1 = 12,6 \cdot 10^3$; $\Delta x_2 = 25$; $\Delta x_3 = 4,5$

4. Wyniki badań i ich omówienie

4.1. Stopień wyługowania cynku - U_{Zn}

Zgodnie z macierzą planowania przedetawioną w tablicy 1 wyznaczono współczynniki równania regresji metodą najmniejszych kwadratów. Istotność współczynników tego równania sprawdzono testem t-Studenta, nieistotne wykluczono i równanie regresji przyjęło postać:

$$U_{Zn} = 24,94 - 0,18 \cdot 10^{-3} \mathcal{J} + 0,08(T-273) + 7,94 \frac{m_1}{m_s} - 38,9 \cdot 10^{-3} \cdot \frac{m_1}{m_s} (T-273) \quad (4.1)$$

gdzie:

$[\mathcal{J}]$ - czas s ,

$[T]$ - temperatura K ,

$\frac{m_1}{m_s}$ - stosunek mas fazy ciekłej do fazy stałej.

Tablica 1

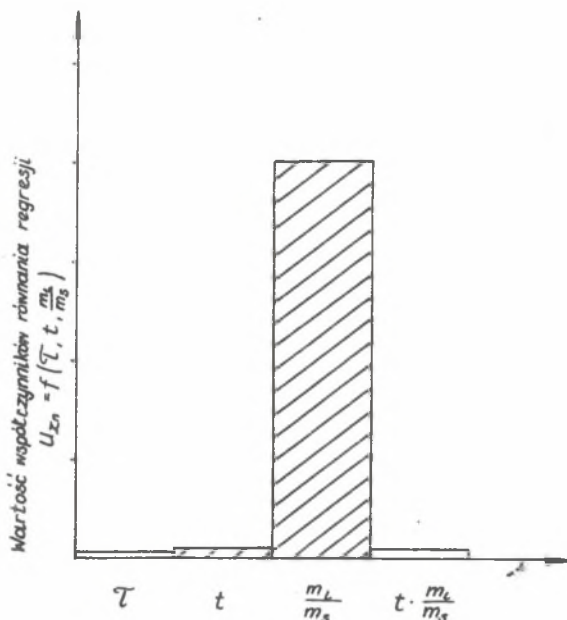
Plan pełnego doświadczenia czynnikowego dla trzech zmiennych niezależnych

Numer pomiaru	Parametry			Wartość odpowiedzi y
	x_1	x_2	x_3	
1	-1	-1	-1	y_1
2	+1	-1	-1	y_2
3	-1	+1	-1	y_3
4	+1	+1	-1	y_4
5	-1	-1	+1	y_5
6	+1	-1	+1	y_6
7	-1	+1	+1	y_7
8	+1	+1	+1	y_8

Stopień dopasowania otrzymanego równania (adekwatność) do danych doświadczalnych sprawdzono stosując test Fishera. Przy poziomie istotności $\alpha = 0,05$ i liczbie stopni swobody $f_1 = 2$, $f_2 = 3$, wartość $F_{\text{tabl.}} = 19,2$, natomiast $F_{\text{obl.}} = 8,71$, a więc $F_{\text{obl.}} < F_{\text{tabl.}}$. Na tej podstawie uznano, że otrzymana równanie regresji opisuje doświadczenie w sposób adekwatny.

Z interpretacji równania regresji wynika, że wartość współczynników równania charakteryzuje udział poszczególnych czynników w wartości U_{Zn} . Na wykresie słupkowym (rys. 1) w sposób graficzny zobrazowano wpływ poszczególnych zmiennych wejściowych na stopień wylugowania cynku ze szlamów - U_{Zn} .

Aby otrzymać jak najwyższe wartości U_{Zn} , należy stosować duże wartości $\frac{m_1}{m_s}$. Przedłużanie czasu trwania lugowania wpływa ujemnie na stopień wylugowania cynku U_{Zn} .

Rys. 1. Wpływ poszczególnych parametrów na stopień wylugowania cynku ze szlamów

T = czas [s], $t = T-273$, temperatura [K], m_l/m_s - stosunek masy fazy ciekłej do stałej.

Obszar zakreskowany - dodatni wpływ na wzrost stopnia wylugowania cynku

Fig. 1. Influence of the individual parameters on the leaching rate of zinc from slimes

T = time [s], $t = T-273$, temperature [K], m_l/m_s = proportion of liquid phase to solid phase

Lining-area - positive influence on the increase leaching rate of zinc

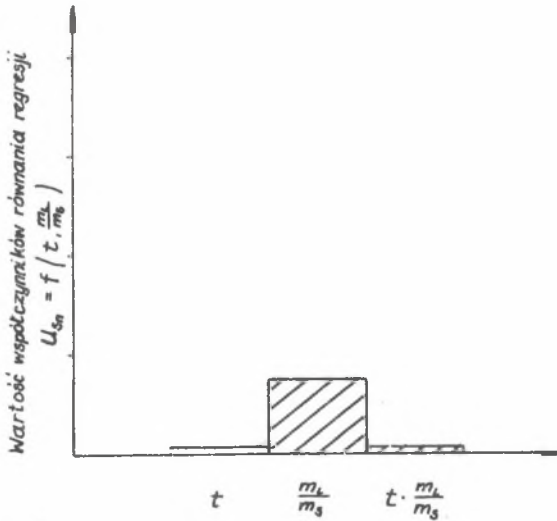
4.2. Stopień wylugowania cyny - U_{Sn}

Opierając się na macierzy planowania (tabl. 1) wyznaczono współczynniki równania regresji metodą najmniejszych kwadratów. Sprawdzono istotność współczynników testem t-Studenta. Równanie regresji przyjęło postać:

$$U_{Sn} = -1,31 - 0,018 (T-273) + 1,44 \frac{m_l}{m_s} + 20,9 \cdot 10^{-3} \frac{m_l}{m_s} (T-273) \quad (4.2)$$

Adekwatność otrzymanego modelu sprawdzono testem Fishera. Dla poziomu istotności $\alpha = 0,05$, liczbie stopni swobody $f_1 = 2$, $f_2 = 4$, $F_{tabl.} = 19,3$, natomiast $F_{obl.} = 4,69$, a więc $F_{obl.} < F_{tabl.}$. Na tej podstawie stwierdzono, że otrzymane równanie regresji opisuje eksperyment w sposób adekwatny. Z interpretacji równania regresji wynika, że stopień wylugowania cyny nie zależy od czasu procesu ługowania, a jedynie od temperatury i stosunku mas fazy ciekłej do fazy stałej. Podwyższenie temperatury

wpływa nieznacznie w sposób ujemny na stopień wyługowania cyny. Dodatnio wpływa na stopień wyługowania cyny wzrost wartości $\frac{m_1}{m_s}$. Na wykresie słupkowym (rys. 2) przedstawiono w sposób graficzny wpływ poszczególnych parametrów na stopień wyługowania cyny U_{Sn} .

Rys. 2. Wpływ poszczególnych parametrów na stopień wyługowania cyny ze szlamów

τ = czas [s], $t = T-273$, temperatura [K], m_1/m_s = stosunek masy fazy ciekłej do fazy stałej

Obszar zakreskowany - dodatni wpływ na wzrost stopnia wyługowania cyny ze szlamów

Fig. 2. Influence of the individual parameters on the leaching rate of tin from slimes

τ = time [s], $t = T-273$, temperature [K], m_1/m_s = proportion of liquid phase to solid phase

Lining-area - positive influence on the increase leaching rate of tin

4.3. Stopień wyługowania miedzi - U_{Cu}

W wyniku analizy danych doświadczalnych uzyskano następujące równanie regresji:

$$U_{Cu} = 7,27 + 8,79 \frac{m_1}{m_s} \quad (4.3)$$

dla którego $F_{obl.}(0,05; 2; 6) = 2,4 < F_{tabl.}(0,05; 2; 6) = 19,3$.

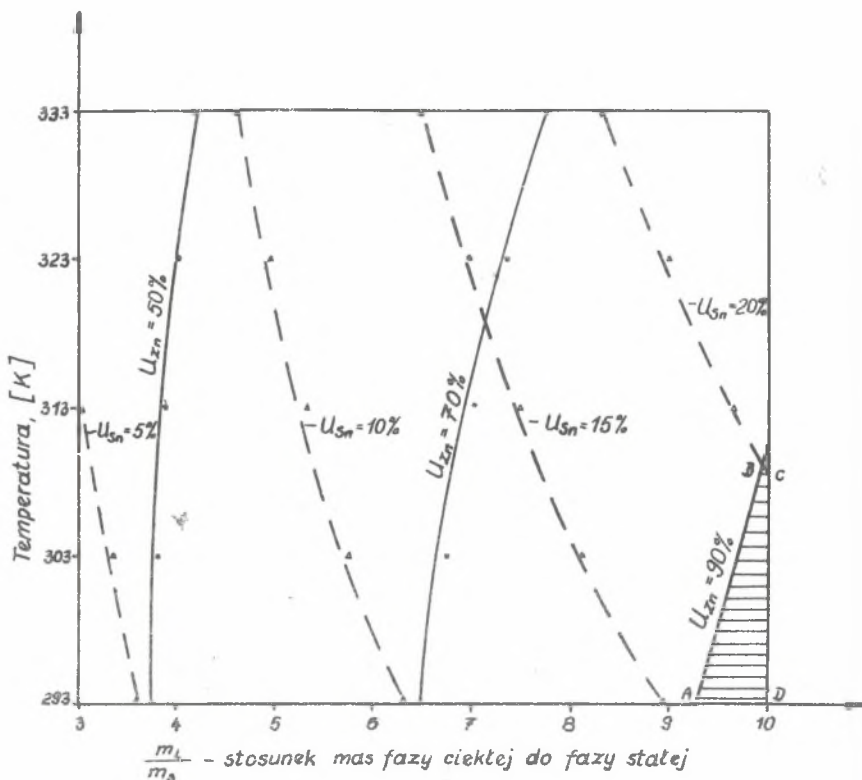
Z równania (4.3) wynika, że stopień wyługowania miedzi zależy od stosunku mas fazy ciekłej do fazy stałej $\frac{m_1}{m_s}$. Najwyższy stopień wyługowania miedzi osiąga się przy największej wartości stosunku mas fazy ciekłej do

fazy stałej $\frac{m_1}{m_s} = 10$. Wpływ tego parametru na stopień wyługowania miedzi U_{Cu} jest porównywalny z wpływem tego parametru na stopień wyługowania cynku U_{Zn} , o czym świadczy zbliżona wartość współczynników równania regresji związanych z $\frac{m_1}{m_s}$ (dla miedzi $8,79 \frac{m_1}{m_s}$, dla cynku $7,94 \frac{m_1}{m_s}$). Wynika z tego, że miedź zachowuje się w procesie ługowania podobnie jak cynk.

4.4. Stopień wyługowania ołowiu - U_{Pb}

Z otrzymanych danych wynika, że ołów w minimalnym stopniu przechodzi do roztworu (najwyższe stężenie $0,0105 \text{ g/dm}^3$) i prawie w całości pozostaje w niewyługowanym osadzie.

Na podstawie doświadczeń omówionych w niniejszej pracy przeprowadzono porównanie stopnie wyługowania cyny i cynku w zależności od parametrów prób. W podstawowych założeniach procesu głównym celem było oddzielenie cynku od cyny.

Rys. 3. Linie jednakowej wartości stopnia wyługowania cynku i cyny ze szlamów w zależności od temperatury i stosunku mas fazy ciekłej do fazy stałej. Czas procesu ługowania $\tau = 16,2 \cdot 10^3 \text{ s}$

Fig. 3. Isolines of leaching rate zinc and tin v.s. temperature and proportion phases (time of leaching $16,2 \cdot 10^3 \text{ s}$)

Opierając się na danych doświadczalnych stwierdzono, że najniższy stopień wyługowania cynku ze szlamów powinien wynosić $U_{Zn} \geq 90\%$, natomiast równocześnie stopień wyługowania cyny ze szlamów nie powinien przekroczyć wartości $U_{Sn} \leq 20\%$.

Na rys. 3 przedstawiono obliczone na podstawie równań regresji izolinie stopnia wyługowania cyny U_{Sn} i cynku U_{Zn} w zależności od temperatury i wartości stosunku masy fazy ciekłej do fazy stałej. Obszar zakresowany jest optymalnym obszarem parametrów: temperatury i stosunku masowego fazy ciekłej do stałej, niezbędnych dla uzyskania maksymalnego stopnia oddzielenia cynku od cyny. Te optymalne parametry procesu ługowania szlamów są ograniczone na wykresie przez punkty A, B, C, D o współrzędnych: A (293 K; $\frac{m_1}{m_s} = 9,3$), B (309 K; $\frac{m_1}{m_s} = 9,9$), C (308 K; $\frac{m_1}{m_s} = 10$), D (293 K; $\frac{m_1}{m_s} = 10$).

5. Otrzymywanie stopu cynowo-ołowiowego

W wyniku ługowania szlamów Sn-Pb w kwasie fluorokrzemowym otrzymywano osady zawierające: 20-30% Pb, 15-25% Sn, 1,5% Cu i do 0,5% Zn. Po wysuszeniu przetapiano je z dodatkiem 30% węgla, 6% żelaza i 6% węgla sodu. Wymieszane i sprasowane składniki surowcowe umieszczano w tyglu karborundowym i nagrzewano do temperatury 1473 K. Czas przetopu wynosił 7200 s. Z próbek metalu odlewano anody do rafinacji elektrolitycznej w elektrolicie fluorokrzemowym. Skład chemiczny anod był następujący: 50,29% Pb, 48,50% Sn, 1,15% Cu, 0,01% Zn, 0,03% Sb.

Próby elektrorafinacji stopu Sn-Pb prowadzono w wannach wykonanych z plexiglasu, umieszczonych w łaźni wodnej.

Podstawowe parametry prób:

- anodowa gęstość prądu	600 A/m ² ,
- ilość anod	1
- ilość katod	2
- cykl anodowy	259 200 s
- temperatura	313 K

Skład chemiczny elektrolitu:	60 g/dm ³ Pb ²⁺
	20 g/dm ³ Sn ²⁺
	100 g/dm ³ H ₂ SiF ₆

Katody po przetopieniu w temperaturze 773 K analizowano na zawartość Pb, Sn, Zn, Cu i Sb.

Uzyskano stop o składzie:	Sn - 31%
	Zn - 0,001%
	Cu - 0,001%
	Sb - 0,001%
	Pb - reszta

Według Polskiej Normy PN-6H/M-69410 stop o takim składzie chemicznym odpowiada stopowi lutowiczymu w gatunku LC 30.

6. Wnioski

Na podstawie przeprowadzonych badań stwierdzono, że:

1. Przerób szlamów metodą żugowania w kwasie fluorokrzemowym pozwolił przeprowadzić cynk i miedź do roztworu. Stopień wyżugowania miedzi i cynku (U_{Cu} , U_{Zn}) wynosi powyżej 90%.
2. Cyna w tych warunkach częściowo przechodzi do roztworu (średnio 16,9%).
3. Ołów zawarty w szlamie cynowo-ołowiowym w całości pozostaje w osadzie.
4. W badaniach ustalono optymalny obszar parametrów: temperatury i stosunku masowego fazy ciekłej do stałej, niezbędnych do uzyskania założonego, maksymalnego oddzielenia cynku od cyny.
5. W procesie redukcji wysokotemperaturowej z jednoczesnym wiązaniem siarki za pomocą metalicznego żelaza uzyskano stop cynowo-ołowiowy zawierający 0,01% Zn.
6. W wyniku zastosowania rafinacji elektrolitycznej w elektrolicie fluorokrzemkowym uzyskano stop cynowo-ołowiowy w gatunku LC 30.

Recenzent: Doc. dr hab. inż. Władysław Walkowiak

Wpłynęło do Redakcji 28.03.1988 r.

ПОЛУЧЕНИЕ ПОЛЕЗНЫХ МЕТАЛЛОВ ИЗ ОЛОВО-СВИНЦОВЫХ ШЛАМОВ

Р е з ю м е

Предложенный метод заключается в обогащении шламов оловом и свинцом путём выщелачивания из них меди и цинка при помощи раствора кремнефтористой кислоты в качестве агента. Основные параметры выщелачивания: $n_1/m_2 = 1 + 10$, $T = 293 \div 343$ K, $J = 3,6 \cdot 10^3 \div 28,8 \cdot 10^3$ с. Остаток после выщелачивания с повышенным содержанием олова и свинца переплавлялся в восстановительной атмосфере, а далее подвергался электролизному рафинированию, получая сплав сорта LC 30. Основные параметры электролизного рафинирования: температура 313 K, плотность тока $D = 600$ A/m², анодный цикл 259 200 с.

RECOVERY OF USEFUL METALS
FROM TIN - LEAD SLIMES

S u m m a r y

The in - lead slimes enriched in tin and lead by preliminary leaching copper and zinc from them using hexafluorosilicic acid solution (H_2SiF_6). The fundamental parameters of the leaching are: m_1/m_2 1:10, T 293-343 K, $\tau = 3,6 \cdot 10^3 - 28,8 \cdot 10^3$ s. The residue after leaching with increase content of tin and lead has been retested with carbon and subjected to electrolytic refining; the alloy sort L.C. 30 was obtained. The fundamental parameters of electrolytic refining are: temp. 313 K, current density $600A/m^2$, anode cycle 259 200 s.